

ANKETA SODOBNOSTI III

USODA SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI V ITALIJI

(Nekatera pereča vozlišča)

UVODNA BESEDA UREDNIŠTVA

Tradicija naše revije v vseh povojnih letih je bila, da s posluhom za stvarna dejstva, premike in pereča vozlišča, kolikor je mogoče dognano, spremlja vsa tista vprašanja, ki so povezana z narodnostno ohranitvijo in razvojem avtohtone slovenske skupnosti onstran naše zahodne meje. Vsebinsko nadaljevanje tega koncepta je tudi pričujoča anketa (začeli smo jo marca letos), ki naj bi združila mnenja in vrednotenja vidnejših predstavnikov (vseh smeri in prepričanj) naših rojakov v Italiji ter nekaterih poznavalcev teh vprašanj pri nas.

Če nekoliko poenostavimo: zanimalo nas je predvsem, kaj izpodjeda narodno bitnost našega zamejskega človeka in kako naj bi se zavaroval pred tem. Vprašani sta bili orientacijski, saj smo v spremni obrazložitvi pripisali, da lahko anketiranec obravnava posamezne vidike vprašanj oziroma materijo, ki se mu zdi v tem splošno nakazanem okviru najtehtnejša in ki mu je zavoljo njegovega strokovnega ali drugega delovanja najbližja. K sodelovanju smo povabili Filiberta Benedetiča, Lojzeta Berceta, Lava Čermelja, Dušana Hreščaka, Janka Jerija, Črta Kolenca, Gorazda Kušeja, Draga Legišo, Aleša Lokarja, Dušana Lovriho, Borisa Pahorja, Stanka Peterina, Borisa Raceta, Alojza Rebulo, Stanislava Renka, Albina Škerka, Draga Štoko, Frana Tončiča in Marka Waltritscha.*

Se en namen smo imeli: anketa naj bi ustvarila podlago, izhodišče za nadaljnje, bolj specializirane, če se tako izrazimo, pogovore o posameznih perečih problemih, denimo, od poizkusov razčlenitve sedanjega gospodarskega potenciala in socialne strukture slovenskega življa v Italiji do dilem narodne zavesti ter vzporednih kulturnih in miselnih posebnosti našega zamejskega človeka.

Iskreno se zahvaljujemo za prejete odgovore, ki jih objavljamo po abecednem redu avtorjev.

*1. Kako vrednotite narodnostne razmere (v kakšnem obsegu in obliki se danes manifestira asimilacijski proces) in kaj po Vaši sodbi poglavitno ovira skladen razvoj slovenske narodne skupnosti v Italiji?

2. Doslej je bil sprejet le en poseben ukrep v prid slovenski manjšini, in sicer zakon za šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem (1961), čeprav ima osrednji zakonodajalec že sorazmerno dokaj razvejano prakso glede tega, upoštevajoč sedanjo stopnjo veljavnega posebnega narodnostnega varstva za francosko manjšino v Dolini Aoste in nemško na Južnem Tirolskem.

Ali si posebno zaščito slovenske manjšine zamišljate kot en sam organski zakon ali kot skupek ustreznih norm. Katerim ukrepom bi dali prednost in kaj naj bi ta zaščita vsebinsko predvsem zajela?

FILIBERT BENEDETIČ, upravnik Slovenskega gledališča v Trstu, književnik

Vprašanj, zadevajočih bitnostne interese v okviru določene etnične pripadnosti, ni mogoče obravnavati z metodologijo tržnih raziskav. Raziskovalčeva naloga se namreč v takem primeru omejuje na mehaniko eksistence, nikakor pa ne na človeško bitnostno evolucijo. Formulacije odgovorov na dana vprašanja se pri takem anketiranju nujno izkristalizirajo v teoretiziranju, pri tem pa ima seveda pglavitno vlogo subjektivno mnenje posamenika v okviru konstelacij naše pisane družbe. Slovenska nacionalna skupnost, živeča v mejah republike Italije, ne sodi v diasporo pretresljivega procesa emigracije, marveč je živi del tistega enotnega procesa, ki porojuje evolucijo matičnega rodu. V sodobni Evropi, bolj ali manj prepričani o integracionalnosti, govorijo o anahronizmu nacionalnih pregrad v imenu neke višje oblike sožitja med narodi. Očitno je treba po drugi strani izločiti teorije kakršnih koli »omejenih suverenosti«, ki izhajajo iz nečesa povsem drugega. Vendar tista integracija lahko izhaja samo iz humanističnih načel, ki slonijo na vrednotah svobodnega ravoja bitnostnih interesov posameznih kulturnih prostorov, označenih po *etnosu* in ne po *polisu*. Zato torej je obravnava slovenske nacionalne skupnosti zunaj konteksta enotnega slovenskega kulturnega prostora popolnoma zgrešena.

Če torej hočemo biti, in od tega hotenja je odvisna vitalnost, smo lahko izključno samo v *etnosu*, ker je zunaj njega zopet bitnostno pomemben drugi *etnos*; temu se pa ne moreš odpovedati, seveda ob predpostavki bitnosti, če že drugače ne vsaj iz bioloških razlogov. Asimilacijski proces se v takem primeru manifestira kot nadgradnja oziroma kot smrt. Vendar niti smrt ne more kar na vsem lepem ustaviti vsega življenjskega obnavljanja, vsaj do takrat ne, dokler bodo veljavni naravni zakoni življenja. Zatorej je naša borba boj *etnosa*, v njem in zunaj njega zanj. Drugo je vprašanje, ki smo ga označili po *polisu*. To vprašanje se očitno ne krije vedno z *etnosom*, nasprotno, povzroča neskladnost med obema take aritmije, da so često od njiju odvisni tragični odgovori v bestialni obliki nadvladja po materialni moči. Svoboda duha v vseh svojih manifestacijah je gibalno tistega elementarnega razvoja, od katerega je odvisna bitnost slehernega kulturnega prostora. In kakor se dialektika evolucije pojavlja v vsej svoji tragični lepoti iz aritmičnih alternacij življenja in smrti, tako tudi mi nosimo v srcu to dvoje z zavestjo, da je naša usoda povezana z usodo istega bitnostnega prostora.

Če torej izhajamo iz filozofije zgodovine in vrednotimo sedanje narodnostne razmere slovenske nacionalne skupnosti v Italiji, izhajajoč iz leta 1945, najdemo odgovor v kulturnem potencialu skupnosti same. Ta potencial je pa veliko večji od tistega, ki se kaže na zunaj, ki se manifestira v taki ali drugačni luči na govorniških tribunah, v histeriji provincialističnega slavohlepa, v zagrenjenosti odvečnega človeka, zaprtega v ozkem krogu svojega včerajšnjega sveta. Tu so vrata narodov,

tu je morje, tu je stičišče dveh svetov in tu utripa naše srce. Duhovno emporialna teorija Trsta na srednjeevropski magistrali Praga—Trst nasproti obubožanju tržaškega merkantilističnega emporija pomeni ceneni politični surogat, dokler bo izhajala iz naivnosti mesijanskih pretenzij. Srednjeevropska kultura v svojem tradicionalnem pomenu je izhajala iz merkantilistične elite, ki je danes ni več, ker se je družbena struktura spremenila in je geopolitični prostor dobil povsem drugačno lice. Avtohtone slovenske komponente v tej eliti ni bilo. Danes pa dialektika evolucije nalaga vsemu slovenskemu kulturnemu prostoru tiste naloge, ki jih je Jože Pogačnik tako lepo sintetiziral v analizi sodobnega tržaškega slovstva v Rusem mostu: »V strategiji kulture namreč ni nobena taktika bolj vitalna kakor taktika odgovorne iskrenosti.«

Dr. LOJZE BERCE, odgovorni urednik tednika GOSPODARSTVO,* Trst

1. Gotovo je jezik poglobitna oznaka narodnostne pripadnosti državljanov. Seveda ne mislim pri tem samo na zunanje znamenje, ki naj pomaga statistiku pravilno razporediti državljane po narodnosti. Jezik tudi ni samo instrument človekovega izražanja, temveč tudi odsev temperamenta in duševnosti posameznika. Ljudje, ki opuščajo svoj materin jezik v občevanju, pa naj sami najdejo tisoče izgovorov za to, tako npr., da govorijo po »tržaško«, se od svojega naroda naglo oddaljujejo. Koliko je Tržačanov, ki se na poti v Ljubljano z avtobusom šele na meji v pogovoru s carinikom izdajo, da so Slovenci, misleč, da pojde tako vse bolj gladko, a se na poti domov povrnejo k svoji »tržaščini«, in to takoj, ko zopet stopijo v tržaški avtobus v Ljubljani. Čim bolj od daleč se je kdo preselil v Trst, toliko prej se odpove svojemu jeziku, kakor bi se hotel čim hitreje otresti manjvrednosti in prilagoditi novemu okolju. Res, avtohtoni živelj je odpornejši.

Najbolj učinkovit asimilator je tovarna. Delavec, ki se iz tovarne ne vrača v slovensko naselje, se kmalu odtuji ter ga pred asimilacijo ne reši nobena ideologija. Nimamo delavstva, ki bi se bilo lahko strokovno izobrazilo v slovenskem jeziku. Reforma nižje srednje šole — uvedba enotnega tipa — nam je pred davnimi leti odnesla industrijsko-obrtne strokovne šole, ki nam jih je zagotovila londonska spomenica iz leta 1954. Italijanski večerni strokovni tečajji, ki jih vzdržujejo napol državne družbe in druge ustanove, pa se ne omejujejo zgolj na strokovni pouk, temveč tudi uvajajo tečajnike v splošno italijansko kulturo. Neprimerno bolj odporen je kmet na svoji zemlji, ki dela in živi v domačem okolju ter je gospodarsko manj odvisen. Na Tržaškem imamo samo še okrog 900 kmečkih družin, ki živijo samo od obdelave zemlje, a tisočim je kmetijstvo poklic ali jim daje postranski zaslužek. Povsem slovenska so še naselja v mejnem pasu, medtem ko se prebivalstvo

* Ker je članek po obsegu precej prekoračil orientacijsko mejo, smo ga bili prisiljeni nekoliko skrajšati.

devinsko-nabrežinske občine po narodnosti deli na polovico, a na Opčine se je po vojni doselilo k 2500 domačim prebivalcem čez 4500 Istranov.

Industrializacija, ki odjeda našo kmečko posest in razbija strnjenost naših naselij, je za narodnostni obstoj po vsem tem pogubna. Za preživljanje ni našemu ljudstvu niti potrebna, ker mu v ta namen zadostujejo že obstoječe industrije, obrt in kmetijstvo; poleg tega industrializacija tudi pospešuje doseljevanje tujega delavstva, ki mu navadno dajejo prednost.

Novih površin zemlje ne zahteva samo tovarna, temveč tudi graditev infrastruktur (prometnih zvez, kanalizacije in tako dalje), ki so industrijskim podjetjem nujno potrebne. Kazalo je, da se je Krščanska demokracija (kot vladna stranka) odločila, da zavaruje Kras pred industrijo. Na njeno stran so se v tem pogledu postavile tudi razne ustanove, kakor npr. ustanove za spomeniško varstvo in vrsta uglednih poznavalcev in prijateljev Krasa; pa tudi občinski regulacijski načrti so bili doslej narejeni v tem smislu. Deželna uprava hoče obnoviti kmetijstvo na Krasu in mu zagotoviti za to potrebne površine. Toda prav novejšega datuma je nasproten predlog tržaške trgovinske zbornice (ki je hkrati zbornica za industrijo in kmetijstvo), da je treba Kras odpreti industriji. Seveda prihaja v poštev samo italijanska industrija, ker nimamo Slovenci v tej gospodarski panogi ne tradicije ne dovolj kapitala, čeprav je strokovni naraščaj z visokošolsko izobrazbo že precej številen. Doslej se je vselej dogajalo (s prav redkimi izjemami), da so se naši ljudje ob prehodu iz obrti v industrijo poitalijančili. Računati je pri tem treba s silno konkurenco velekapitala iz notranjosti Italije, pred katero je klonilo že toliko domačih tržaških podjetij.

Graditev samih rezervoarjev za naftovod Trst—Ingolstadt in tovarne FIAT-Grandi motori v Boljuncu je dolinski občini odnesla 900.000 in 700.000 m² rodovitne zemlje ter estetsko pokvarila enega izmed najlepših predelov tik za mestom. Računati je treba z dotokom delavstva v glavnem od drugod. Že so napovedali prihod okrog 300 strokovnih delavcev in tehnikov iz Turina, središča Fiatovega koncerna.

Slovenci so tudi zavoljo svojega »tranzitnega« položaja izpostavljeni veliki nevarnosti. Naša zemljiška posest obdaja Trst kot ozek obroč, skozi katerega vodijo iz zaledja vse prometne žile (ceste in železnice) v mednarodno trgovinsko in pomorsko središče ter tako sekajo narodni organizem. Ob dovodni prometni žili iz notranjosti Italije (od stare avstrijsko-italijanske meje) se asimilacijski pas naglo širi proti Trstu skozi devinsko-nabrežinsko občino ter ima že močno oporo v »istrskih naseljih« — v Štivanu, Sv. Križu in na Proseku. Asimilaciji je torej najbolj izpostavljen prav ta, s Slovenci naseljeni predel, ki je stoletja ločil »tržaško italijanstvo« od italijanskega etničnega telesa, a hkrati še danes veže tržaške in goriške Slovence. Prav ta ozemeljski pas od Štivana do Trsta pa je s turističnega vidika najbolj zanimiv.

Asimilacija ima seveda močno zaslombo v javnih uradih, kjer še ni duha ne sluha o dvojezičnosti; edino v kmetijskem nadzorništvu se naš kmet lahko pogovori s strokovnjakom v svojem jeziku. Poleg slovenskih osnovnih in srednjih šol se kulturni asimilaciji upirajo razvito prosvetno delo in gledališče ter seveda slovenski tisk. Toda obramba

proti prenikanju italijanskega duha po radiu — italijansko gledališče prihaja v poštev samo za bogatejše sloje — televiziji, zlasti pa po mikavno pisanih in bogato ilustriranih tednikih — je razmeroma šibka. K utapljanju našega življa v italijanskem morju je gotovo v veliki meri pripomogla uradna in »prostovoljna« (seveda pod fašističnim pritiskom) *sprememba slovenskih priimkov*. Politične organizacije niso v pravem trenutku — ko je namreč naš živelj pod zavezniško vojaško upravo navdajala antifašistična borbenost — organizirale množične akcije za povrnitev izvirnih priimkov. V svojem napačnem ocenjevanju političnih sil in v preoptimističnih računih glede dokončne ureditve mednarodnega položaja Trsta so se neprožno omejevale na zahtevo, da mora zavezniška vojaška uprava z uradnim odlokom razveljaviti odloke fašističnih oblasti o spremembi priimkov; posameznikom bi v tem primeru namreč ne bilo potrebno zahtevati vrnitve priimka s posebnimi vlogami. Danes slovenske organizacije v Italiji tega problema skoraj ne postavljajo več. Novi rod pa se je že tako vživel v nove razmere, da se niti ne zaveda, da je bil njegovim staršem nasilno udarjen ta zunanji pečat italijanstva, medtem ko se starejši rod v novem ozračju čedalje bolj vdaja oportunistu in niti ne protestira. Niti ljudje, ki bi se radi uveljavili v javnem (političnem) življenju, ne čutijo toliko ponosa za svoj rod in svoj nepokvarjeni izvor, da bi izkoristili zakon, ki jim omogoča »defašisti-zacijo« priimka.

Na vsem ozemlju, kjer biva naš živelj, so naši kraji še vedno poimenovani s fašističnimi spakedrankami, kakor na primer San Dorligo della Valle namesto Dolina, San Giuseppe — Ricmanje, San' Antonio in Bosco-Boršt, Monrupino-Repentabor, Savogna d'Isonzo-Sovodnje in tako dalje. Kaj pomenijo mešani zakoni za vsako narodnostno manjšino, še posebno za takšno, ki ima samo toliko prirastka, da še živi, pač ni težko presoditi. Razvoj je šel že tako daleč, da poročenci ne čutijo več meje med svojo in italijansko narodnostno skupnostjo, ki bi preprečevala ali vsaj ovirala sklepanje mešanih zakonov. S krvjo se pogosto zgublja tudi narodna posest, zemljiška in premoženjska sploh. Problem seveda ni samo individualno-čustvene narave, temveč je povezan s splošnimi gospodarsko-socialnimi razmerami. Mešane zakone pospešuje odhajanje na študij ali na delo v notranjost, pa tudi v Jugoslavijo, saj se tako krčijo možnosti sklepanja zakonov med tukajšnjo mladino.

2. Pravni položaj Slovencev je z narodnostnega vidika različen glede na to, ali živijo na Tržaškem ali Goriškem. Tržaške Slovence ščiti londonska spomenica, ki pri vseh pomanjkljivostih pomeni lep korak naprej pred Goričani, čeprav bi morala tudi te varovati pred raznarodovanjem širše razpolagana demokratična ustava. Po politični orientaciji se Slovenci ločijo v dve skupini: v marksistično, ki je organizirana v vsedravnih strankah, medtem ko druga vztraja pri tipu izključno slovenskih organizacij. To seveda ovira skladno nastopanje pri obrambi narodnih koristi, čeprav so te skupne ter je prišlo tudi že do nekaterih skupnih nastopov, tako na primer na šolskem področju. Negativno stališče, ki so ga svoj čas zavzele izrazito katoliške organizacije nasproti socialističnemu režimu v Jugoslaviji, je močno popustilo v zadnjem času, kar se je pokazalo še zlasti ob obisku predstavnikov zamejskih Slovencev pri predsedniku Kavčiču.

Da Slovenci na Tržaškem in Goriškem včasih govorijo dva politična jezika, je treba deloma iskati vzrok tudi v tem, da so bili že leta 1947 zopet priključeni k Italiji, to je skoraj osem let pred Tržačani, ki jim je ostala v krvi večja borbenost še iz časov zavezniške vojaške uprave. Pri tem igra seveda svojo vlogo tudi številčna moč prebivalstva. Ko ocenjujemo vpliv gospodarsko-socialne strukture na politično orientacijo, moramo vsekakor upoštevati, da se v povojnih letih tudi Goriška naglo industrializira.

Vprašanje oblike manjšinskega varstva, ki naj bi ga sprejela država za Slovence, nikakor ni bistveno. Bistveno je vprašanje dobre volje. Zdi pa se, da bi bili priprava in sprejem manjšinskega statuta, ki bi veljal za vse Slovence v Italiji, združeni z večjimi težavami kakor uveljavitev manjšinskih pravic s posebnimi zakoni, ker bi takšen postopek gotovo izzval manjši odpor pri političnih strankah in v italijanski javnosti sploh kakor sprejetje posebnega manjšinskega statuta.

Ne glede na obliko, ki naj jo dobi manjšinsko varstvo, ostane dejstvo — čeprav pustimo ob strani tudi načela Listine o človekovih pravicah — da so italijanski državniki na mirovni konferenci v Parizu med diplomatskim bojem za nove meje zatrjevali, da bo ustanovljena avtonomna dežela Julijska krajina — to določilo je prišlo tudi v italijansko ustavo — da bi se laže uredil položaj manjšin v mejah Italije. Dežela je bila v tem smislu tudi ustanovljena, vendar si je osrednja vlada pridržala pravico, da sama rešuje manjšinska vprašanja. Avtonomija dežele je bila tako očitno omejena, čeprav je bila deželi npr. zagotovljena pravica, da sodeluje celo pri sklepanju mednarodnih dogovorov, ki zadevajo njeno gospodarstvo.

Dr. LAVO ČERMELJ, znanstveni delavec, avtor več knjig iz tega območja

1. Asimilacija ima dvojno naravo: je lahko individualna ali teritorialna. Individualna izvira iz koristoljubja ali občutka manjvrednosti posameznika, ker se čuti zapostavljenega nasproti članom velikega naroda v javnem življenju; ali pa iz pasivnosti in apatije spričo političnih in strankarskih trenj v sami manjšini. Imam vtis, da je višek te asimilacije za nami. Najboljši dokaz za to je vse živahnejše uveljavljanje širših slojev na političnem, prosvetnem, športnem ali drugem področju. Obžalovati bi bilo, če bi se to ustavilo, kajti v tem uveljavljanju se kaže volja do lastne bitnosti in upornosti do asimilacije. Najbolj razveseljivo pri tem pa je delovanje najmlajšega roda, kar je najboljše znamenje za prihodnost. Tudi najstarejši rod je stopil zopet na plan s spominskimi proslavami polpretekle dobe: taborov, čitalnic ipd. Bolj pasiven, ob strani je srednji rod, ki so ga odbile razprtije v povojni dobi. Toda s tem ni individualna asimilacija odpravljena, vendar je močno zajezena, in upajmo, da ne bodo več valovi pljusnili prek tega jezua.

Bolj nevarna kot individualna asimilacija se mi zdi teritorialna asimilacija, ki, žal, stalno napreduje. Z dolgim vencem naselij za ezule, ki segajo od Miljskega zaliva do Sosljana, so močno zrahljali nekdanj kompaktno slovensko ozemlje. Industrijsko področje v Žavljah pa se je

močno zajedlo v zaledje in potisnilo Slovence daleč nazaj. Tudi turistična mreža je storila svoje. Še hujši udarec pa grozi Slovencem z načrtom za veliki protonski sinhrotron, ki naj bi ga zgradili pri Doberdolu. Kakor vidim kot fizik v tem velik uspeh sodobne znanosti in izraz skupnega delovanja evropskih držav, imam kot Slovenec hude pomisleke glede izbire kraja. Z gradnjo tega velikega objekta na izbranem mestu bi se zabil klin med Slovence in bi bila pretrgana teritorialna povezanost med tržaškimi in goriškimi Slovenci. Taka teritorialna razcepljenost pa je najbolj pripravno gojišče za individualno asimilacijo. S tem bi se samo izpolnjevala tiha želja Italijanov, da bo tudi brez očitnega zatiranja čas napravil svoje in prej ali slej raznarodil Slovence.

2. Vsekakor je vprašanje šolstva najbolj pereče, zlasti še glede na Beneško Slovenijo, in bi bila škoda, ki bi nastala z zavlačevanjem, nepopravljiva. Toda s tem bi bil rešen samo en problem, in še ta kot nekaka posebna milost. Vprašanje Slovencev pod Italijo pa je treba načelno rešiti: priznati jim morajo status narodnostne manjšine. V ta namen je bila hkrati s podobnima deželama s posebno avtonomijo za francosko in nemško manjšino ustanovljena tudi dežela Furlanija-Julijska krajina s posebnim statutom. Toda v nasprotju z ravnanjem s francosko in nemško manjšino je bila v ustreznem statutu le bežno omenjena, ne da bi bili poudarili njeno bistvo in njen značaj ter izdali ustrezne zakone za varstvo manjšine in integriteto njenega teritorija. Izšel je samo šolski zakon, in še ta je okrnjen in omejen le na tržaške in goriške Slovence. Kot cokla deluje to, da so Slovenci razsejani v treh političnoupornih enotah: tržaški, goriški in videmski pokrajini, tako da so na dnevnem redu razlikovanja in diskriminacije med Slovenci v raznih pokrajinah. Če bi veljalo načelo enotnosti in enakosti celotne slovenske manjšine, ki je dejansko tudi botrovalo pri ustvaritvi dežele Furlanija-Julijska krajina, bi bila rešitev posameznih problemov sama ob sebi umevna in izvedljiva in ne bi bili primorski Slovenci več odvisni od naklonjenosti ali milosti političnih strank, ki so na krmilu. Slovenci sami pa bi morali ustvariti organ, ki bi zastopal interese in zahteve celotne manjšine. Od konca vojne do danes so dovolj jasno pokazali, da so za tako samostojno zastopstvo zreli in sposobni ter ne potrebujejo nobenega mentorstva ali tutorstva, pač pa razumevanja in ljubezni. Potrebna pa je hitra rešitev, kajti vsaka zguba časa je samo v škodo.

Dr. JANKO JERI, višji znanstveni sodelavec, publicist

Včasih kar prek slovenske polemične navade jedek aktualni »manjšinski dialog« je sicer marsikaj bolj otipljivo in kompleksno predočil, vendar pa se je včasih pokazalo kar neverjetno nepoznavanje nekaterih že raziskanih in torej strokovno pojasnenih dejstev (na primer, kaj je po zadnji vojni odločilno vplivalo na začrtanje naše zahodne meje z vsemi ustreznimi posledicami), k čemur velja dodati nekatere poizkuse enostranskega prikazovanja pomembnejših elementov, ne da bi pri tem upoštevali celoten kontekst, kar vse utegne še tako

dobronamerno zamišljeni pomenek o odprtih vprašanjih naše zamejske slovenske skupnosti speljati na neplodni, slepi tir. Nujen je pač pošten posluš za stvarna dejstva, obseg in stopnjo posameznih procesov ter domet aktualnih premikov, saj si brez tega ni moč zamisliti, da bi našli učinkovit recept za lajšanje tistih ran na našem zamejskem narodnem telesu, ki tudi trenutno najbolj skelijo.

Kljub nemara nekaterim pomislekom se mi vendar zdi, da je »intenzivnost« asimilacijskega procesa slej ko prej najbolj zanesljivo merilo za presojo splošnih narodnostnih razmer. Gre v glavnem za dva medsebojno vzročno povezana pojava: objektivne okoliščine, »silo vsakdanjih razmer«, če to tako poenostavim, in za zapleteno področje narodnostnega omahovanja tako imenovanega subjektivnega dejavnika. »Sila razmer« so predvsem najbolj raznoteri odtenki gospodarsko-socialne odvisnosti (v sodobnih razmerah so te stvari pogostokrat sila spretno zamaskirane) našega zamejskega človeka in pa recidivi bolj ali manj bolečih »zgodovinskih pretresov« (od fašistično-ricinovske dediščine do povojnih mejnih odločitev in kominformskega razkola), pri čemer v oklepaju omenjene etape tudi v glavnem natančno razmejujejo posamezne faze narodnostnoodtujenega procesa.

Tržaški kompromis (1954) je sicer sprožil postopne pozitivnejše premike tudi v miselni nadstavbi (revizija nacionalističnih falzificiranj), vendar so ti demokratičnejši, zdravi tokovi šele v zadnjem času prevetrili splošno ozračje do tiste stopnje, ko se je v glavnem polegel strah in so se tako začeli tudi oblikovati temelji za bolj humano in ustvarjalno sožitje med obema narodoma. So pa še instrumenti, ki »avtomatično« delujejo: na primer sodobna komunikacijska sredstva in bogato opremljena periodika najrazličnejših vrst so pomemben zaveznik kulturno in »civilizacijsko« dinamičnega »večinskega naroda« pri tem posrednem, v pisan zunanji lesk zavitem vcepljanju drugačnih navad, miselnosti in mentalitete, kot jo prizadeti pozna izza mize domačega ognjišča.

Če se vrnem k bolj razveseljivemu vidiku: nedavno sem bil prijetno presenečen nad številom dvojezičnih napisov na slovenskih gostilnah, trgovinah in drugih javnih lokalih v neposredni tržaški okolici (frakcije tržaške občine), in danes pač ni več zadržka, da bi prišla tako prebujena narodna zavest bolj do veljave tudi v mestu. Za sedaj namreč ta »dvojezičnost«, ki je odvisna od nas samih, še ni v ravnovesju z vsaj poldrugim tisočem slovenskih gostinskih obratov, raznih trgovin in obrtnih delavnic, kolikor jih je najmanj (po sodbi neposrednih opazovalcev) na Tržaškem in Goriškem.

To je en sam vidik, drugi je v tem, da je naposled le prišlo do zajezitve nazadovanja vpisov v šole s slovenskim učnim jezikom (v lanskem šolskem letu so zabeležili skromno, a splošno vzeto dragoceno povečanje števila otrok v slovenskih šolah), pa bolj razgibano slovensko politično, narodnostnoobrambno in kulturno življenje, kar vse govori v prid tezi, da je asimilacijska krivulja začela padati, čeravno se tudi večina poznavalcev iz vrst manjšine strinja, da se sam proces na zunaj manj vidno le še nadaljuje.

Sodbe o številčni in gospodarski moči, pa o sedanji socialni strukturi slovenske narodne skupnosti, žal, temeljijo na bolj ali manj utemeljenih približnih računih in zaradi tega skoraj ni moč dovolj poudariti

nujnosti, da bi za začetek čimprej ustvarili vsaj okostje narodnostnega katastra in zbrali meritorne podatke iz prve roke vsaj za tista področja, ki so usodnega pomena za narodno ohranitev in normalno rast slovenske zamejske skupnosti. Res, to je naporno delo, vendar pa ob sedanjih intelektualnih (v povojnih letih je slovenske srednje šole zapustilo skoraj tisoč tristo abiturientov) in drugih zmogljivostih same manjšine taka naloga pač ne bi smela biti neizvedljiva. Dolžnost matične dežele je, da s svojimi znanstvenimi, strokovnimi in drugimi institucijami daje takim prizadevanjem vso možno pomoč. Skrajni čas namreč je, da bi se zares čimprej dokopali do strokovno in sicer fundiranega prereza vsaj najbolj v živo zadevajočih vprašanj, kamor sodi tudi problem geneze in stopenj (obsega) asimilacije v novejšem razdobju. Kakor koli se utegnejo zdeti na primer zgodovinske študije vzporeditveno zanimive tudi za današnji čas, bi vendarle, upoštevajoč specifične sodobne razmere, v katerih živi slovenska skupnost v zamejstvu, dal prednost aktualnim sociološkim, ekonomskim, politološkim in pravnim raziskavam, kolikor se le bežno dotaknem študijskega vidika »manjšinske« problematike.

»Obogatitve« (če vsebinsko povzamem misel nekaterih italijanskih so-besednikov) nikakor ne more prinesiti narodna skupnost, ki usiha, odмира, kolikor naj tudi za Slovence v Italiji velja v sodobnem svetu moralno in pravno sprejeto stališče, da je treba zajamčiti manjšinam tudi v narodnostnem razvoju iste, enakovredne možnosti kakor jih ima »večinski« narod. Če k temu dodamo še nedavne uradne italijanske izjave, da nasprotujejo asimilaciji, potem pač ne bi smelo biti težav pri oblikovanju ustreznih instrumentov, ki naj bi, kolikor je mogoče popolno, zagotovili dejansko enakopravnost Slovencev na vseh toriščih javnega delovanja (tudi na ekonomskem!).

Tudi v italijanski, progresivno, moderno usmerjeni pravni doktrini je namreč prodrlo spoznanje, da praktična uveljavitev tretjega, šestega in drugih členov veljavne ustave terja posebne, izjemne zakonodajne in druge ukrepe posebno v območju tako imenovane skupinske manjšinske zaščite. Ob tem je pravzaprav vseeno, ali naj bi sedanjo praznino zapolnila legislativna akcija dežele (v našem primeru Furlanije-Julijske krajine) ali pa osrednjega parlamenta, če že ustavno sodišče in drugi pristojni organi tako »ljubosumno« vztrajajo, da gre le državnemu vrhu pristojnost odločanja o »manjšinskih« zadevah.

Bistvenega pomena je politična volja, da se nadomesti zamujeno, in tega je v zvezi s slovensko manjšino obilo, na način in v obsegu, ki bo ne le s formalnega, marveč tudi iz bistvenega (vsebinskega) vidika, če povzamemo misel iz objavljenega Nennijevega pisma, zagotovil tudi slovenskim sodržavljanom popolno uživanje »državljanskih« pravic. V takem zares demokratičnem ozračju bi bil pač nesprejemljiv paradoks, da sicer naposled tudi uradno »registrirana« slovenska manjšina v videmski pokrajini (Beneška Slovenija), kolikor se na koncu teh razmišljanj omejim le na ta »demokratični« absurd, ne uživa vsaj blagodati prvega pouka v materinem jeziku. Prava demokracija, pa tudi resnično ljudsko, demokratično zasnovani družbeni in pravni red namreč ne prenesejo dvojnih meril.

CRTOMIR KOLENC, izvedenec v mešanem jugoslovansko-italijanskem odboru za izvajanje posebnega statuta.

1. Življenjske razmere slovenske narodne skupnosti v Italiji so se po rešitvi tržaškega vprašanja postopno izboljševale. Zasluge za ta proces pripisujem zlasti normalizaciji odnosov med obema državama, nadalje bolj tolerantnemu ozračju, ki ga je na obmejnem področju ustvaril mali obmejni promet, pogostim in vsestranskim stikom manjšine z matično deželo, za območje Trsta pa tudi zaščitni, ki jo manjšini dajejo obveze Italije iz Posebnega statuta londonske spomenice o soglasju (Memorandum).

Podatki o vpisu v slovenske šole govorijo v prid tezi, da se je asimilacijski proces ustavil, vendar pa ta kazalec ni povsem zanesljiv, saj npr. ne zajema letnikov, ki so zapustili šolo in nimajo šoloobveznih otrok. Pričakovati pa je, da bo pričel delovati faktor ekonomske neenakosti, saj Slovenci naglo izgublajo zemljo, ki jih je preživljala, in odhajajo v druge poklice, za katere se morajo največ usposabljati v italijanskih šolah, ker na Tržaškem strokovnih šol, razen srednje ekonomske, ni; v novih poklicih pa se bodo tudi sicer teže upirali asimilacijskemu procesu. Zaradi ekonomske stagnacije Trsta in Gorice ter popolne nerazvitosti Benečije mnogo mladih ljudi, in med njimi so seveda tudi Slovenci, odhaja na delo v druge kraje, kjer se jih nemalo naseli za stalno, s tem pa so tudi izgubljeni za našo etnično skupnost.

Sledovi preteklosti so še zelo občutni. Res so povojni predpisi dajali našim ljudem možnost, da se s posebnim postopkom otresejo poitalijančenega priimka, vendar je to pravico uporabilo le malo Slovencev. Razlogi: oportunitizem, odpor do upravnega postopka, medla akcija prevladujočega političnega faktorja, strah pred morebitnimi posledicami. Iz tega na videz malega zla pa raste tudi večje.

Oblast je opustila marsikaj, da bi zabrisala sledove preteklosti: slovenščina se komaj vidno uveljavlja kot uradni jezik; dvojezičnih napisov, razen v območju perifernih občin, praktično ni; o pravici uporabe slovenskega jezika na sodiščih se šele začelja postopek; v upravi ni dosti bolje; profesorjem slovenskih šol še niso zagotovili stalnosti; niso odprli tako potrebnih strokovnih šol; Benečanom odrekajo pravico do vsakršne manjšinske zaščite — to so le nekatere od težjih okoliščin, ki duše skladen razvoj slovenske narodne skupnosti.

Pa vendar: v slovenskih šolah je samo na Tržaškem prek 2000 otrok, Kulturni dom je v ponos vsemu Trstu, slovenska športna mladina zmaguje pod zastavo »Bora«, slovenski poslanci in odborniki so v vseh predstavniških organih — vse to so spodbudni glasniki življenjske moči naše manjšine v Italiji. Pridružujejo se jim slovenski radio, Primorski dnevnik, več tednikov in revij, Studijska knjižnica, Glasbena matica, mreža kulturnih društev in druge manjšinske organizacije.

Politično so Slovenci razporejeni pretežno med tri politične skupine. Skoduje le to, da težko najdejo skupni jezik, tudi kadar gre za usklajevanje vprašanj, ki bi jim zlahka odlučili politični pečat. V tem, da se krepi duh sodelovanja, vidim dragocene neizkoriščene rezerve za skladnejši razvoj slovenske skupnosti v Italiji.

2. Nekateri italijanski krogi neradi slišijo primerjavo med pravnim statusom nemške in francoske manjšine s slovensko, čeprav naj po ustavi med njimi ne bi bilo razlike.

V mešanem odboru, ki spremlja izvajanje določil Posebnega statuta, smo vedno branili načelo, da mora Italija spoštovati obveze, ki jih je sprejela s podpisom memoranduma, in zagotoviti njihovo izvajanje. Zato pa mora sprejeti vse potrebne zakonske instrumente, ki manjšini omogočajo uživanje zapisanih pravic. Tukaj pa je še mnogo praznine, ki povzroča znane težave, in manjšina se bo morala krepko boriti, da se uzakonijo vse njene pravice.

Mislím, da bi bilo zgrešeno, če bi manjšina zahtevala kodifikacijo svojih pravic v enem samem zakonodajnem aktu. To bi bil, po praksi sodeč, izredno kompliciran postopek z zelo oddaljeno skadenco. Po mojem je bolje vztrajati v boju za dosego posameznih »ožjih zakonitev«. Bodoča pravna ureditev bi morala odpraviti dosedanjo različno obravnavo manjšine na Tržaškem, Goriškem in v Benečiji ter zagotoviti vsem Slovencem, živečim v Italiji, enake pravice.

Dr. GORAZD KUŠEJ, akademik, profesor za primerjalno ustavno pravo.

Letos mineva petnajst let od londonskega Memoranduma in pet let, odkar je stopila v dejavno življenje sosedna dežela Furlanija-Julijska krajina, ustanovljena leto poprej s posebnim ustavnim zakonom republike Italije. To sta razdobji, ki opravičujeta razmislek o tem, kakšen je položaj naših rojakov onkraj te meje, zlasti z gledišča zavarovanosti njihove narodnostno-kulturne integritete kot podlage njihove osebne celotnosti, vzete kot preplet neoviranega individualnega človeškega in nacionalnoskupinskega izživljanja.

Lahko trdimo, da je danes v svetu, ki hoče veljati za civiliziranega, vsaj idejno premagano stališče, da je narodnostnim skupinam, razlikujočim se od tako imenovanega državnega naroda, po zgodovinski nuji usojeno, da se slej ko prej v njem utope, in da bi imela kakršna koli varstva »narodnih manjšin« le namen olajšati in pospešiti asimilizacijski proces in tako pač v bolj humani obliki doseči njihovo izničenje. Za tak preobrat v gledanju na manjšinske narodnostne skupine kot obče vrednote sodobnega človeštva, ki jih je treba ohranjati ne kot nekakšne folklorne muzealne zanimivosti, marveč kot samonikle tvorbe in dragocene člene ožjih ali širših bodisi državnih ali mednarodnih skupnosti, ima nedvomno zasluge leninska socialistična nacionalna politika. Ta ni našla veljavo samo v posebni ustavno-pravni obliki bodisi sovjetskega

ali jugoslovanskega federalizma in avtonomizma, zgrajenega na mnogonacionalni sestavi teh dveh državnih tvorb, ampak tudi v posebnih ustavnopravnih varstvih manjšinskih narodnostnih skupin v enotnih socialističnih državah. Tako zagotavlja ustava Češkoslovaške socialistične republike iz leta 1960 (letošnja federalizacija države, ki rešuje samo državno enakopravnost med Čehi in Slovaki, ni v tem pogledu ničesar spremenila) državljanom madžarske, ukrajinske in poljske narodnosti poleg načelne državljanske enakopravnosti vse možnosti in vsa sredstva za njihovo izobraževanje v materinem jeziku in za kulturni razvoj, ustava Socialistične republike Romunije iz leta 1965 zagotavlja neromunskim narodnostnim skupinam nemoteno rabo njihovega jezika, objavljanje knjig, dnevnikov in časopisov, gledališča in izobrazbo na vseh stopnjah v njihovem jeziku. V okrožjih, kjer take skupine prebivajo, uporabljajo oblastva njihov jezik in nastavljajo uslužbence iz vrst teh narodnostnih skupin ali iz vrst drugi državljanov, sposobnih jezika in življenja lokalnega prebivalstva. Končno tudi ustava Nemške demokratične republike iz letošnjega leta zagotavlja svojim državljanom lužiško-srbske narodnosti pravico, da gojijo svoj materin jezik in kulturo, pri čemer jih dejavno podpira država.

Res je, da v meščanskem svetu ni najti ustreznih ustavnih deklaracij, če izvzamemo Finsko, kjer veljata iz zgodovinskih razlogov finski in švedski jezik za enakopravna državna jezika z vsemi posledicami, ki iz takega položaja izhajajo. S takega vidika je torej znameniti 6. člen ustave republike Italije, ki zelo skopo razglasa, da varuje republika s posebnimi predpisi (con apposite norme) »jezikovne manjšine«, že znaten napredek. Mislim pa, da pristojna centralna rimska oblastva ne spoštujejo duha svoje lastne ustave o enakopravnosti državljanov in o dolžnosti republike, da odpravlja ovire gospodarskega in družbenega značaja (ostacoli di ordine economico e sociale), ki »dejansko omejujejo svobodo in enakost državljanov in preprečujejo popolni razmah človekove osebnosti« (3. člen ustave), v razmerju do slovenske narodnostne skupine v deželi Furlaniji-Julijski krajini, saj so s posebno deželno avtonomijo za Dolino Aoste in Trident-Gornje Poadižje priznali francoski in južnotirolski nemški manjšini dokaj institucionalizirano manjšinsko varstvo v kulturnem, šolsko-izobraževalnem in politično oblastvenem življenju, medtem ko deželna avtonomija Furlanije-Julijske krajine Slovencev niti imenoma ne omenja in se v pogledu manjšinskega varstva omejuje na splošne nedoločne deklaracije o enakopravnosti »jezikovne manjšine«. Tako se to varstvo po eni strani dejansko reducira na določbe Posebnega statuta (1954), veljavnega le za tržaško ozemlje in na zakon za šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem (1961). S tem je ustvarjena očitna neenakopravnost med državljani neitalijanske narodnosti na škodo Slovencev, pa še v isti deželi velja različen varstveni režim na Tržaškem in Goriškem, nikakršen pa za beneške Slovence v Furlaniji.

Načelno bi bilo zato terjati poseben organski zakon o celotnem varstvu slovenske narodnostne skupine v avtonomni deželi Furlaniji-Julijski krajini, čemur sta se že svoj čas približala predloga za deželni statut, ki sta ju izdelala komunistična partija in socialistična stranka.

Dr. STANKO PETERIN, profesor za mednarodno javno pravo.

1. Poglavitno oviro, ki preprečuje skladen razvoj slovenske skupnosti v Italiji, vidim v miselnosti ljudi in v njenih koreninah, posebej v italijanskih razmerah, a ne samo v njih. Nekaj te miselnosti se kaže že v tem, če govorimo o »*asimilacijskem procesu*«, o procesu prilagajanja, in ga tako v isti sapi, ko ga obsojamo, tudi opravičujemo.

Včasih smo bolj in vendar ne povsem točno ta proces označili s *potujčevanjem*, z vsiljevanjem in s privzemanjem tuje narodnosti, jezika in kulture tujega naroda. Danes prodira spoznanje, da gre predvsem za *odtujevanje* svojemu narodu, njegovemu jeziku in kulturnemu izročilu, s tem pa tudi za trganje socialnih vezi in za uničevanje vrednosti, ki jih z materinim jezikom in od vsega začetka vsajeno in negovano zavestjo dobrega in lepega in svoje vrednosti dojema in razvija — ne brezimni posameznik, ampak človek, zrasel z družbo. Gre za poseben vidik danes splošnega problema, ki je v odtujevanju človeka samemu sebi in njegovemu ožjemu, ravno tako pa tudi širšemu družbenemu okolju. Narodnostno odtujevanje ne ovira le napredek prizadete narodne skupine, ampak je tudi nezdružljivo z razvijanjem osebnosti, »oborožene z znanjem, čustvom in moralno«, s spoznavanjem in usvajanjem kulturnih vrednot večinskega in drugih narodov ter s prilagajanjem širši družbeni skupnosti, s premagovanjem njenih nasprotij in z *njenim* napredkom.

V najnovejšem času si ti nazori utirajo pot celo v družbi, ki je integracijo svojega raznorodnega prebivalstva od nekdanj štetja za svojo prvenstveno nalogo. Staro tezo o »talilnem loncu« narodov so v ZDA nadomestila — sicer nedosledna — stališča o »kulturnem pluralizmu«, o »pozitivni integraciji« in o tem, da je treba tudi s posebnimi gospodarskimi ukrepi omogočiti manjšinam »večjo in boljšo navzočnost v akciji«. S spoznanjem, da boj proti diskriminaciji in uzakonitev enakih pravic ne rešujeta stvari, in s priznanjem potrebe po posebnem manjšinskem varstvu je bil — ob vseh pridržkih glede pravih namenov avtorjev omenjenih tez in glede praktične pomembnosti teh sprememb — storjen znaten premik v miselnosti nekaterih vodilnih krogov v ameriški družbi.

Dejal bi, da se v Italiji odnos do manjšin v slabšem in obenem v boljšem razlikuje od navedenega primera. Novi nazori o manjšinskem varstvu se v tej enonacionalni državi z razmeroma maloštevilnimi manjšinami uveljavljajo z večjo težavo; njihov prodor je bolj kot od vpliva in pritiska manjšin odvisen od moči in zrelosti naprednega gibanja v večinskem narodu. Posebne pravice, ki jih uživata nemška in francoska manjšina, so kljub svoji daljnosežnosti še vedno izjemne pravice, ki izhajajo iz mirovne pogodbe, ne pa iz spoznanja splošnih in trajnih koristi večinskega naroda in na njih temelječega splošnega manjšinskega pravnega režima. Za ta režim je v bistvu značilno relativno manjšinsko varstvo, zgrajeno na načelu nediskriminacije in enakih pravic državljanov. Že sama po sebi skopa ustavna določba, po kateri

»republika s posebnimi predpisi varuje jezikovne manjšine«, ima zaradi neznatnega dosega takih predpisov — mednje ne moremo šteti tistih, ki se nanašajo na prevzete mednarodne obveznosti — le deklarativen pomen.

Ce upoštevamo nekdanje razmere in okoliščino, da je spremembo stališč po drugi svetovni vojni pripisati bolj vplivu demokratičnih sil kot taktičnemu ravnanju vladajočih krogov, je tudi tako okrnjeno varstvo pomenilo mejnik med preteklostjo in velik napredek.

Kakor vsa družbena dogajanja ima tudi ta napredek lahko povsem različne posledice. Lahko je izhodišče za nadaljnji korak, za uzakonitev posebnih pravic, ki bi položaj pripadnikov manjšinskih skupin izenačile s položajem pripadnikov večinskega naroda in bi šele tako prvim ustvarile enake možnosti za uživanje splošno priznanih pravic in za razvijanje njihovih sposobnosti v enakih razmerah. V nasprotnem primeru pa bi vsa sprememba obstajala in obstala le v tem, da so stare oblike odtujevanja, ki so doživele neuspeh, zamenjale nove oblike, prikrite z videzom svobodnega odločanja posameznika, ki ne ravna in ne bi več ravnal pod nasiljem oblasti, ampak »samo« pod silo razmer.

Prof. Klineberg, znani strokovnjak za manjšinska vprašanja, trdi, da lahko tesni stiki dveh narodnostnih skupin postajajo prijateljski samo tedaj, če gre za stike skupin z »enakim statusom«, z obojestransko »primerljivimi stopnjami položaja in ugleda«; drugače se »sodbe o superiornosti in inferiornosti samo še poglabljajo«. Tak razvoj bi seveda porajal napetosti in bi končno zopet izzval oblastveno prisiljevanje, ki bi se nujno, kot že nekoč, obračalo tudi proti pripadnikom večinskega naroda, proti njegovi svobodi in proti njegovim demokratskim ustanovam.

Ne bi bilo prav, če bi zanikali znaten napredek v položaju, ki ga ima v primerjavi s preteklostjo slovenska skupnost v Italiji, kakor tudi ne bi bilo prav, če bi prezrli razumevanje in pomoč, na katero je pri svojih prizadevanjih naletela pri naprednih tokovih v italijanskem javnem življenju. Po drugi strani pa bi se udajali velikemu slepilu, če bi v dosedanjih dosežkih videli izhod iz njenega očitno zapostavljenega položaja, konec »asimilacijskega« procesa in s preteklimi zaslugami za njeno stvar odplačano odgovornost vseh tistih, ki jim je pri srcu demokratični red v Italiji.

2. V luči prejšnjih izvajanj bi dal prednost prizadevanjem za dosledno uveljavitev 6. člena italijanske ustave z uzakonitvijo posebnega manjšinskega varstva, ki bi po svojih splošnih načelih zajelo vse narodnostne skupine v Italiji, v podrobnejših določbah pa bi ustrezalo njihovim posebnim razmeram in življenjskim koristim.

Šele v drugi vrsti si posebno varstvo slovenske manjšine zamišljam tako, da bi izšel poseben organski zakon, in sicer brez zveze s splošnim varstvenim sistemom. Tak zakon ne bi izboljšal sedanjega stanja samo z ustrezno vsebino svojih določb, ampak tudi z njihovim obsegom veljave, s poenotenjem sedanjega absurdnega pravnega režima, ki umetno deli sklenjeno naseljeno slovensko manjšino in tudi po tej delitvi odmerja neenako pravico. Ob pomanjkanju boljše rešitve, posebnega varstva v okviru splošne ureditve manjšinskega vprašanja bi

bila ravno slovenska skupnost poleg obeh manjšin, ki že uživata posebne pravice, najbolj upravičena do posebnega statuta zaradi svoje strnjeneosti, avtohtonosti, mejnega položaja in stika z matičnim narodom.

Končno preostane še tretja pot, ki je morda v današnjih razmerah še najbolj stvarna, čeprav je polna trnja in ovinkov: vztrajen vsakdanji boj za posamezne, v danem trenutku dosegljive pravice.

V vsakem primeru pa bi bilo za bodočo usodo slovenske manjšine in za njeno plodno sožitje z večinskimi narodom odločilno odpravljanje njenega podrejenega položaja in uvajanje »enakega statusa«. Zlasti zaradi zgodovinskih krivic, izvirajočih iz slabšega socialnega položaja pripadnikov slovenske manjšine, bi od vseh posebnih varstvenih predpisov in ukrepov bili najpomembnejši tisti, ki bi njenim predstavnikom odpirali dostop do vzvodov odločanja o vseh vprašanih, ki neposredno ali posredno prizadevajo njene življenjske potrebe in koristi.

BORIS RACE, javni delavec, član predsedstva SKGZ, Trst

1. Mnogo je otipljivih dokazov življenjskosti slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki pa ne morejo dati popolne slike o njenih razmerah.

Kakovostna afirmacija slovenskih kulturnih institucij in posameznikov, raznolika publicistika in sorazmerno množična angažiranost Slovencev v prosvetnih, športnih in strokovnih organizacijah, afirmacija v političnih organizacijah, pogoste množične manifestacije pripadnosti k svojemu narodu in obujanje bojevitiga duha iz narodnoosvobodilnega boja, vsi ti pojavi, navzven popolnoma upravičeno bolj poudarjeni, kakor bi bili v razmerah narodnostne neogroženosti, kažejo kakovost posameznikov, ki je prepotrebna komponenta za utrjevanje narodnostnega ponosa in odločnost aktivnega dela, da ohrani svojo narodnostno bit.

Skupaj s slovensko šolo pomenijo vsi omenjeni pojavi krepak odpor proti asimilaciji, ki pa je prešibak, da bi asimilacijski proces omejil na posamezne primere. Lahko bi torej rekli, da zavedni in zavestni del slovenskega prebivalstva stori danes malone vse, kar je v njegovi moči, da bi slovenska narodnostna skupnost v Italiji ostala slovenska, da pa so drugi, nasprotni dejavniki veliko močnejši, zaradi česar je plamen, ki greje topilni lonec, še vedno močan.

Okrog pravih vzrokov za ta proces je med Slovenci v Italiji mnogo »teorij«, ki ne izhajajo iz znanstvenih raziskav in spoznanj ali vsaj iz kolikor toliko objektivne ocene in vrednotenja, ampak predvsem iz koncepta, kako naj bi se Slovenci politično organizirali.

Ker znanstvenih razprav še nimamo, bom skušal podati sodbo iz čimbolj nepristranskega vidika. Zaradi omejenosti prostora bom moral ostati zgolj pri trditvah, ne da bi jih utemeljil. Iz istega vzroka ne bom mogel reči sodbe o »teorijah«, kar bo prej ali slej nujno potrebno. Mislim, da ne grešim, če trdim, da je danes, včeraj, sto in več let nazaj — in to zadnje je zgodovinska analiza potrdila — glavni vzrok, da postajajo Slovenci Italijani, njihova gospodarska podrejenost in narod-

nostna neenakopravnost. Neizpodbiten dokaz za to je narodnostno stanje v Beneški Sloveniji. Navzočnost vsemogočnega agresivnega in organiziranega protislovenskega elementa in blišč tuje civilizacije in kulture je asimilacijski proces pospeševal.

Po zadnji vojni se je tem dejavnikom pridružilo še načrtno spreminjanje etnične narave značaja podeželja, urbanizacije Slovencev in podeželja, ki je povzročila opuščanje kmetijskega gospodarstva in znižanje natalitete do skrajne mere. Negativne posledice je imelo tudi širjenje mestnega jedra na predmestja Trsta in Gorice, pa tudi neposredna bližina državne meje je povečala pritisk mesta na prostorsko omejeno podeželje in hkrati pretrgala nit nenehnega dotoka slovenskega elementa v mesto samo.

Če odgovorni politični del večinskega naroda končno res iskreno misli, da pomenijo Slovenci v Italiji obogatitev in ne napoto, ter to, da večina Italijanov nima namena asimilirati Slovencev, potem je nujno, da se te trditve uveljavijo na vseh področjih v odnosu do Slovencev. Od uresničitve enakopravnosti in vseh zaščitnih norm, s čimer bi bila izpopolnjena med drugim tretji in šesti člen ustave, do odprave vseh diskriminacijskih postopkov v praksi, pa naj gre za katerokoli vprašanje, ki zadeva Slovence, vključno tudi področje gospodarske dejavnosti in upravnih ukrepov na vseh drugih toriščih.

2. Na to vprašanje ne morem odgovoriti tako, kakor bi lahko odgovoril strokovnjak, ki bi svoja stališča teoretično utemeljil in navajal primere. Kot praktični javni delavec, ki pa ne more biti slep za togost italijanske juridične prakse, mislim, da en sam organski zakon za zaščito Slovencev v Italiji ne pomeni zadovoljive rešitve. Naj bi bil sestavljalec zakona še tako temeljit in vesten, ne bi mogel zaobjeti vseh področij in primerov, ki jih hudomušno vsakdanje življenje nadrobi.

Spričo dinamike sprejemanja in spreminjanja zakonov v italijanskem parlamentu si je lahko predstavljati, da bi bila potrebna desetletja za izpopolnitev podobnega zakona. V tem času bi se pa tisti, ki zakone uveljavlja, zagotovo ne ravnal po duhu zakona.

Mislim, da bi bilo mogoče sprejeti širok okvirni zakon, ki bi bil tako formuliran, da ne bi bilo mogoče pustiti ničesar ob strani. Takšen zakon naj bi poblastil vlado, da v določenem roku izdela in predloži parlamentu osnutke novih zakonov, izpopolnitve in spremembe vseh tistih obstoječih novih zakonov, ki bi slovenski narodnostni skupnosti zagotovili enakopraven položaj in zavarovali njen obstoj. Pri tem bi moral osrednji zakonodajalec zaupati velik del teh nalog deželi Furlanija-Juljska krajina.

Posebni statut (kot sestavni del londonskega sporazuma) daje solidno osnovo, kaj bi bilo treba uzakoniti. Kot prvo se mi zdi, da bi morala biti uzakonjena pravica slovenskega jezika in razširitev šolskega zakona na Beneško Slovenijo.

Zadnje, kar želim zopet poudariti, ne zadeva zastavljenih vprašanj, je pa malone tako važno kakor sprejetje novih zakonov. To pa je vsakdanja praksa, uveljavljanje zakonov in njihovega duha ter enako merilo pri izvajanju splošnih zakonov brez kakršnih koli diskriminacij.

STANISLAV RENKO, odgovorni urednik Primorskega dnevnika, Trst

1. Na prvo vprašanje moram, žal, odgovoriti, da bo treba še dosti storiti, preden bi lahko v pozitivnem smislu govorili o »skladnem razvoju avtohtone slovenske skupnosti v Italiji«, in sicer:

a) dokler v 20 od 34 občin, v katerih živi avtohtona slovenska skupnost v Italiji, otroke slovenskih staršev že v otroških vrtcih in osnovnih šolah raznarodujejo in nimajo niti po več kot sto letih, odkar so v Italiji, niti ene ure tedenskega pouka v slovenščini. Po površini gre za večino ozemlja, naseljenega s Slovenci v Italiji, po številu prebivalstva pa za dobro tretjino vseh Slovencev, ki živijo v Italiji. Poleg tega pa je prav ta del Slovencev v Italiji prisiljen v emigracijo, ki se v zadnjih letih spreminja iz sezonske in začasne v stalno, kar dokazujejo statistični podatki, objavljeni večkrat tudi v dnevniku, ki ga urejujem;

b) dokler ne bodo odstranjene posledice dosedanjega zavlačevanja pri izvajanju že skoraj osem let starega zakona o slovenskih šolah v pokrajinah Trst in Gorica (zakon št.1012, 1961), zavlačevanja, zaradi katerega so bili slovenski šolniki prisiljeni letos stavkati, in sicer v Gorici 14. februarja 1969, v Trstu pa 20. februarja 1969.

Naštel sem le dva važnejša vzroka, ki jih je pa več, a med njimi je tudi ignoriranje spomenice Slovencev videmske pokrajine predsedniku italijanske republike z dne 19. oktobra 1966, spomenice, ki so mu jo poslali ob stoletnici priključitve Beneške Slovenije k Italiji, ko je poglavar države obiskal Čedad. Delegaciji Slovencev takrat ni bilo omogočeno, da bi mu bila osebno izročila spomenico, čeprav so bile ustrezne oblasti seznanjene z vsebino spomenice, ki v prvi vrsti predsednika republike pozdravlja ter mu izreka dobrodošlico in izraža pričakovanje, da bo predsednik republike s svojim ugledom odločilno pripomogel, da se prične »urejati položaj slovenske narodnostne skupnosti v videmski pokrajini po ustavnih določilih in v duhu enciklike Pacem in terris pokojnega Janeza XXIII.« Medtem pa je v zadnjih treh ali štirih letih predsednik SFRJ že dvakrat sprejel predstavnike italijanske narodnostne skupnosti v Jugoslaviji.

2. Za zaščito slovenske manjšine v smislu člena 6 italijanske ustave si zamišljam celo vrsto ustreznih zakonskih predpisov, bodisi v obliki zakonov (kot npr. zakon o slovenskih šolah, ki ga omenjate) ali pa vključenih v druge splošne zakone, kot je npr. predpis o pravici rabe črk vsake priznane etnične skupnosti (kot je primer zakona z dne 19. oktobra 1966, s katerim je bil spremenjen fašistični zakon št.1238 z dne 9. julija 1939 o ureditvi matičnih knjig in o prepovedi dajanja »tujih« krstnih imen). Odobreni zakon pravi med drugim: »Če gre za otroke pripadnikov priznanih etničnih manjšin, se imena lahko pišejo s črkami njihovega jezika in kakor koli v latinici«. Mislim tudi, da bo nujno potrebna cela vrsta novih zakonskih predpisov tudi za izvajanje določb tako imenovanega »paketa«, kot imenujejo znani sporazum »komisije devetnajstih« za zadovoljitev zahtev nemške manjšine na Južnem Tirolskem, ker vse tiste določbe — ko jih bo rimska vlada

dokončno odobrila — ne bodo mogle biti uresničene z enim samim organskim zakonom. Baje so nekateri slovenski pravniki o tem že dosti razpravljali in — kot se zdi — končno ugotovili, da je tudi s čisto pravnega stališča nujen »skupek ustreznih zakonskih norm«.

ALBIN ŠKERK, poslanec v rimskem parlamentu (izvoljen na listi KPI), Trst

1. Ceravno narodnostne pravice in svoboščine, ki jih uživamo kot manjšinska skupnost, vsaj na prvi pogled postopoma naraščajo, mislim da smo danes v primerjavi s prvimi povojnimi leti nekoliko šibkejši in manj odporni. Dolgoletno fašistično preganjanje in zatiranje nas je sililo k enotnosti in odporu, kar se je najbolj pokazalo leta 1943 ob splošni vstaji primorskega ljudstva. Zmaga nad fašizmom in pridobljena svoboda sta nas še bolj opogumili in utrdili voljo po nadaljevanju boja za večje pravice.

Na žalost smo mi, ki živimo zunaj meja matične domovine, doživeli številna in velika razočaranja, katerih posledice še občutimo. V podkrepitev tega navajam predvsem naslednje: angloameriška okupacija naših krajev in prisilni umik partizanske vojske; sklenitev mirovne pogodbe z Italijo, ki ni ugodila našemu pričakovanju; neuspeh velike bitke, ki so jo vodili tržaški Slovenci in večji del italijanskih množic za ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja, in ponovna priključitev teh krajev k Italiji; dotok in naselitev na Tržaškem več deset tisoč istrskih izseljencev, kar je še otežkočilo že tako težko gospodarsko stanje in pospešilo emigracijo veliko Tržičanov in med njimi na stotine pripadnikov slovenske manjšine.

Pri tem naštevanju večjih neprijetnih dogodkov, ki so zaporedoma pretresali našo narodnostno skupnost, moramo še posebej omeniti krivični informbirojevski poseg. Vsi ti nevšečni pripetljaji, katerih naša narodnostna skupnost ni pričakovala in še manj želela, so precej zrahljali njeno enotnost, borbenost in odpornost. To razpoloženje med nami so vladne oblasti pod vplivom in pritiskom italijanskih nazadnjaških sil izkoristile za izvajanje načrtne raznarodovalne ter asimilacijske politike do slovenske manjšine.

Ti krogi so si zadali nalogo čimprej nasilno spremeniti etnični sestav s Slovenci obljudenega podeželja. Pričeli so graditi velika begunska naselja med Trstom in Štivanom pri Devinu ter v zgornji tržaški okoli. Te gradnje se še vedno nadaljujejo in kaže, da se bodo nadaljevale še nekaj let. V ta namen so že nakazali več milijard lir. Veliko škodo so nam prizadejale tudi razlastitve zemljišč — bodisi na Tržaškem kot na Goriškem za gradnjo industrijskih objektov, naftovoda, plinovoda, cest itd. Ta nevarnost, da pospešeno spreminjajo etnični sestav podeželja, postaja čedalje hujša tudi zaradi velikega kupovanja zemljišč na kraški planoti, kjer si tržaška gospoda gradi »vikend« hišice in luksuzne vile. Pripomniti je treba (kar je žalostno, a resnično), da se okoliške občinske uprave, ki jim še načelujejo župani slovenske narodnosti, premalo upirajo uničevanju podeželskih lepot in narodnostnih značilnosti.

Do kod je segla ta raznarodovalna in asimilacijska politika in kolikšno škodo povzroča slovenski skupnosti, nam zadostuje samo en tipičen primer: leta 1945 je štela devinsko-nabrežinska občina nekaj čez 4000 prebivalcev, od teh je bilo okrog 10 % italijanske in 90 % slovenske narodnosti; sedaj ima ta občina že nad 7000 prebivalcev, od katerih je polovica italijanske narodnosti. Kot da to ne bi bilo dovolj, pričakujejo že letos nadaljnjih sto istrskih družin, za katere z veliko naglico grade stanovanja v bližini Sosljana. Temu nasilstvu in splošnemu napadu na slovensko manjšino v Italiji se je naše ljudstvo upiralo in ga je pri tem vedno podpiralo italijansko delavsko gibanje in še posebej komunistična stranka. Ob žalostni usodi, ki se nam v perspektivi ponuja (nadaljnje raznarodovanje in asimilacija), menimo: če se temu ne moremo v tem družbenem redu popolnoma izogniti, potem se lahko temu krepko upiramo z odločno voljo in z združenimi močmi ob podpori tistega dela italijanskega demokratičnega ljudstva, ki nas razume in nas podpira. Obenem se lahko uspešno borimo na tem področju z uveljavitvijo posebnih zaščitnih zakonov ter ustreznih urbanističnih načrtov.

2. Res naša narodna manjšina v Italiji, v nasprotju s francosko in nemško, uživa sorazmerno mnogo manj uzakonjenih pravic. Medtem ko imata omenjeni manjšini, še posebno nemška, celo vrsto zakonov (predvsem tistega o uradni veljavi manjšinskega jezika), imamo mi le enega, precej pomanjkljivega, o slovenski šoli za tržaško in goriško pokrajino. Ta zakon, ki ga le deloma izvajajo, ne predvideva slovenskih šol v videmski pokrajini (Slovenski Benečiji, Kanalski dolini in Reziji). Kljub tej veliki zakonodajni revščini uživamo še nekaj drugih pravic (praktična raba slovenščine v podeželskih občinskih upravah; samo v nekaterih vaseh in ob občinskih, bolj stranskih cestah omejeno število dvojezičnih napisov; imenovanje kakega prevajalca na sodišču in občinski upravi v Trstu), ki niso zakonito priznane, temveč so le sad dolgoletnih borb in deloma tudi londonskega sporazuma. O tem mednarodnem dogovoru med Italijo in Jugoslavijo, ki se le deloma izvaja in ga ni ratificiral italijanski parlament, nimamo mnogo pričakovati, ker je omejen in nenačelen (sklenjen samo za tržaške Slovence in predvideva uvedbo dvojezičnosti samo v tistih krajih, kjer živi vsaj 25 % slovenskih prebivalcev).

Kje tičijo vzroki, da smo do sedaj dosegli tako malo uzakonjenih pravic, kljub temu da so nam načeloma priznane s čl. 6 republiške ustave in čl. 3 deželnega statuta? Zelo težko in dolgo bi bilo to ugotavljanje, kar raje prepuščam zgodovinarjem. Neizpodbitno pa je, da smo pri vsaki naši narodnostni zahtevi naleteli vedno na silen odpor vseh reakcionarnih krogov. Italijanske vladne oblasti, zlasti organi varnostne službe, vodijo nad našo manjšino stalno policijsko nadzorstvo, kar je prišlo na dan tudi med razpravo v poslanski zbornici o znani aferi (SIFAR) in nameravanem državnem udaru v juliju 1964. Poslanec Boldrini (KPI) je 24. julija 1968 obtožil vlado v tem smislu, omenjajoč pri tem tajno okrožnico SID (Servizio Informazioni Difesa) št. D 651045/3, s katero so izrecno dali nalog vsem varnostnim organom, naj vodijo stalno nadzorstvo nad vsako najmanjšo zahtevo, ki jo postavlja narod-

nostna manjšina, živeča ob vzhodni državni meji. Te izjave in obstoja omenjene okrožnice ni do danes še nihče zanikal.

Kljub težkemu položaju, v katerem smo se primorani boriti za naš narodnostni obstoj, upam, da bomo v bodočnosti lahko dosegli uzakonitev še drugih pravic. V tem pogledu, mislim, da bi bilo nujno predložiti poslanski zbornici bolj obširen zakon, ki naj bi zajel v bistvu temeljna vprašanja: uradno priznanje slovenske narodne manjšine, ki živi na Tržaškem, Goriškem in Videmskem kot enakopravne celote; uradno priznanje enakopravnosti slovenščine in uporabe le-te v vseh javnih in državnih ustanovah, vstevši na sodiščih, skratka posod, kjer manjšina prebiva; odprava vseh še obstoječih, za našo manjšino diskriminacijskih fašističnih zakonov. S takim obširnimi ali organskim zakonom bi pa le deloma zadostili našim potrebam in težnjam. Potrebno bi bilo doseči še druge »manjše« zakonske določbe, kot npr. uvedbo krajevne dvojezične toponomastike; vrnitev izvirnih priimkov vsem tistim, ki so jim bili popačeni itd. Sicer pa bi vsi ti zakoni, čeravno bi z njimi razpolagali, zelo malo pomenili, če se ne bi naše ljudstvo odločno zavzemalo, da bi jih izvajali. Pri vsem tem razmišljanju o problematiki naše narodnostne manjšine ne moremo in ne smemo prezreti njenega gospodarskega stanja, ker je od tega v prvi vrsti odvisen njen nadaljnji obstoj in razvoj. S tem poudarkom hočemo predvsem opozoriti na obupen gospodarski položaj beneških Slovencev.

Končujem ta izvajanja z velikim zaupanjem v ljudstvo, iz katerega izhajam. To ljudstvo se je znalo vedno hrabro boriti za svoj obstoj; v boju proti svoji lastni izolaciji in za enotnost z italijanskim delavskim razredom pa je doseglo višjo politično zrelost. In prav v tej enotnosti je jamstvo za doseglo uzakonitve tudi narodnostnih pravic.

Dr. DRAGO STOKA, deželni svetovalec (izvoljen na listi Slovenske skupnosti), Trst

Nekateri globoki premiki v italijanskih vrstah ustvarjajo nedvomno boljše ozračje v odnosu do slovenske narodne skupnosti v zamejstvu. Tega ne moremo zanikati. Še pred nekaj leti smo bili ignorirani kot morebitni aktivni faktor v javnem življenju, poleg tega pa je bilo večkrat tvegano preveč svobodno izkazovati svojo narodnostno pripadnost, italijanske desničarske in meščanske sile so nemoteno stopale na ulice v vzkliki proti Slovincem. Vse to je zdaj za nami in upamo, da za vedno! Z odkritim zadovoljstvom beležimo danes topel sprejem ljubljanske Drame v Trstu, kjer je bila gost kolegov italijanskega gledališča: če bi to gostovanje bilo napovedano pred leti, bi najbrž ne potekalo v enakem ozračju.

V konkretnem delu je danes ozračje ugodnejše: končno so Slovenecem odprte vse poti v državne in poldržavne službe ter banke, prav tako dostop v razne komisije, nihče jih ne odpušča iz služb zaradi narodne pripadnosti.

Ostaja pa pri tem odprtih dvoje vprašanj: prvo zadeva nas same, drugo pa italijansko politično oblast.

Problem, ki zadeva samo nas, je problem asimilacije. Nobena skrivnost ni več, da smo zaradi znanih poveljnih dogodkov prišli ob množice Slovencev, v glavnem delavskega sloja, ki so za vedno prestopile na drugi breg: to se je zgodilo v predmestjih Trsta. Danes bi morala biti glavna skrb nas vseh, kako pripeljati vse te bivše Slovence spet v slovenski tabor. To je bil glavni val asimilacije v poveljnem Trstu. V tem pogledu je danes stanje seveda neprimerno boljše: asimilacije je toliko, kot je je navadno pri drugih narodnih manjšinah; ni težko pač naleteti na bojazljivce, egoiste, ki menijo, da bodo v večinskem narodu bolje živeli, povsod srečaš brezbrizneže, malodušneže itd., ki jim ne gre v glavo, zakaj bi morali vztrajati v slovenskem taboru. Odpadništvo iz takih vzrokov je bilo v zgodovini vedno nekje zasidrano.

V zamejstvu asimilacija ni akutna: organizacije kulturne in verske narave precej uspešno branijo glavni in močni val tega negativnega narodnostnega pojava.

Drugo odprto vprašanje pa zadeva pravično in globalno rešitev vseh še nerešenih problemov, ki nas bolijo. Vtis imamo, da nam je sedanja Italija pripravljena marsikaj nuditi, ne bo pa tako zlepa uveljavila tistih instrumentov, ki bi nas pred svetom »konkretizirali«: dvojezične napise, dvojezičnost na uradih in sodiščih td. Ko pride, recimo, Šved v naše kraje, bo težko na svojem izletu iz zunanjih znakov ugotovil, da tukaj žive tudi Slovenci.

Boj za konkretiziranje naših upravičenih zahtev ne bo tako lahek: prepričan pa sem, da gre naš razvoj v tem pozitivnem smislu. To pomeni, da smo končno še živi, da se razvijamo in ne nazadujemo, da verjamemo v življenje naše skupnosti in ne v njeno stagnacijo ali celo smrt. Naloga slovenskih politikov pa je, da najdemo, če le mogoče, skupni imenovalec v tem boju za pravično ureditev našega nacionalnega statusa, ki bo terjal veliko dela, truda in potrpežljivosti. Končno pa je že staro pravilo, da nam Slovincem nikjer ničesar na krožniku ne prinesejo, ampak da smo se morali vselej za vsak korak, za vsako drobtinico temeljito in žilavo boriti. Morda pa smo se prav zaradi takih zgodovinskih okoliščin tudi ohranili, morda pa je prav v tem nenehnem prizadevanju iskati vzrok naši življenjskosti in žilavosti.

Dr. FRANE TONČIČ, odvetnik, predsednik društva Pravniki, Trst

Bistvo vprašanja, ki nas zanima, je v dejstvu, da so vse ustrezne zakonske odločbe ustave, londonske spomenice, deželnega statuta in vse ustrezne izjave odgovornih državnikov le programske in je za njihovo praktično učinkovitost potrebna objava obveznih izvršilnih norm, ki pa v smislu že stalne judikature ustavnega sodišča sodijo v izključno pristojnost države, to je osrednjih organov v Rimu.

Za nemško manjšino je izdal take izvršilne norme predsednik republike. Za sodne organe v območju prizivnega dvora v Trstu je bilo z zakonom z dne 14. julija 1967 imenovanih samo šest tolmačev za slovenski, srbskohrvatski in nemški jezik (med katerimi jih je nekaj

predlagalo društvo Pravniki), ki pa tolmačijo po večini jugoslovanskim državljanom in prevajajo jugoslovanske spise.

Spričo vsega tega je seveda še bolj nujen izvršilni zakon (norme di attuazione) za uporabo slovenskega jezika, česar med drugim statut dežele Furlanija-Juljska krajina sploh ne predvideva. Res je, da je nedavno parlament pooblastil vlado, da izda ustrezne norme, a bo preteklo še precej časa, preden bo vlada izdala te norme, ki bodo poleg tega omejene na ustrezno reformo kazenskega-pravdnega zakona v smislu veljavnih mednarodnih konvencij. Vprašanje bi bilo seveda hitreje rešeno, če bi predsednik republike izdal sam v smislu člena 87 ustave ustrezne zakonske določbe.

Sicer pa je društvo Pravniki poslalo na razne kompetentne instance že pred londonsko spomenico in po njej več vlog v zvezi s pripadajočo nam pravico do rabe slovenskega jezika v javnih uradih. Vse te vloge so bile, žal, brezuspešne in so zanimive le kot zgodovinsko gradivo. Zdi se, da so imele nekoliko več uspeha — seveda za zdaj le načelne narave — naše vloge na bivšega ministrskega predsednika A. Mora in zunanjega ministra P. Nennija. Tako spomenica slednjemu z dne 13. maja 1969 med drugim izrecno terja sprejem zakonskih norm, ki naj razveljavijo določbe fašističnega režima, in sicer kraljevskega dekreta z dne 15. oktobra 1925 št. 1796, pa člena 122 civilnega in člena 137 kazenskega postopnika ter izdajo zakonske določbe, ki naj uveljavijo v korist slovenske manjšine programske določbe republiške ustave, njenega X. prehodnega določila, členov 2 in 5 posebnega statuta in člena 3 posebnega statuta dežele Furlanija-Juljska krajina.

Zaradi posebne zanimivosti povzemamo v celoti odgovor P. Nennija na to spomenico:

Concordo con Lei nel ritenere che le minoranze dovrebbero assolvere ad una utile funzione di tramite fra i due Paesi confinanti. A tal fine è importante che, non solo dal punto di vista formale ma da quello sostanziale, esse reciprocamente godano dei diritti civili e delle più ampie libertà individuali garantite dal regime democratico.

Terrò presente i varî aspetti del problema, ove esso formasse oggetto dei colloqui che avrò con le autorità della vicina Repubblica.

M. Nenni

M. Nenni

Minister za zunanje zadeve

057/496

Rim, 27. maja 1969

Spoštovani gospod predsednik,

prejel sem Vaše pismo s 13. tega meseca in sem pozorno upošteval to, kar ste mi želeli pojasniti.

Strinjam se z Vašim mnenjem, da bi morale manjšine opravljati koristno poslanstvo med dvema sosednima državama. V ta namen je pomembno, *naj ne le s formalnega, ampak tudi iz bistvenega vidika* (poudarili mi — op. ur.) recipročno uživajo državljanske pravice in najširše individualne svoboščine, ki jih zagotavlja demokratični režim.

Pred očmi bom imel razne vidike vprašanja, če bo to postalo predmet razgovorov, ki jih bom imel z oblastmi sosednje republike.

Nenni.

MIT PESNIKA V ŽUPANČIČEVIH SAMOGOVORIH

Janko Kos

V letošnjem juniju je poteklo dvajset let od smrti Otona Župančiča, zadnjega iz velike literarne četverice, ki jo ponavadi zajemamo v skupen pojem »slovenska moderna«. Čeprav se je obdobje njenega razmaha končalo pred več kot petdesetimi leti, so posamezne sestavine njenega duhovnega in estetskega sveta v našem kulturnem prostoru še zmeraj žive ali pa po potrebah časa v njem celó zmeraj znova oživljajo, odete v nove oblike. To velja tudi za Župančičevo pesniško delo — s pogojem seveda, da se mu poskušamo približati mimo ustaljenih predstav, ki so prešle že davno v šolsko rabo, a zajemajo le del njegove mnogostranske, z različnih vidikov snujoče osebnosti. Odkriti njihovo mnogovrstnost in jih povezati s problemi sodobne slovenske kulturne zavesti je morda ena od osrednjih nalog razmišljanja o Župančičevem pesniškem delu danes.

Ob obletnici pesnikove smrti objavljamo poglavje iz študije Janka Kosa Uvod v razumevanje Župančičevih Samogovorov. Študija bo v celoti izšla v novi izdaji Samogovorov pri mariborski založbi Obzorja.

Župančičeva tretja pesniška zbirka, ki zmore v marsikaterem pogledu obveljati za njegovo osrednjo knjigo, je vsa v znamenju duhovne krize, položene prav v temelje tega idejnega in motivnega sveta. Ta kriza daje *Samogovorom* značilen pečat, po katerem se knjiga loči ne le od